

Da zaključimo: fonemima dakle gradimo izraze i, u isti mah, oni nam služe da razlikujemo jedan izraz od drugoga. Umjesto nekoliko tisuća različitih artikulacija za različite izraze sporazumijevamo se s nekoliko desetaka fonema: tisuće izraza samo su različiti sistemi od nekoliko desetaka fonema.

APOZICIJA

Slobodan Kovačević

I

U gramatikama hrvatskosrpskoga jezika mogu se naći različita tumačenja iste jezične pojave. Navedimo kao primjer kategoriziranje riječi *bar*, *baš*, *čak*, *međutim*, *evo*, *eto*, *još*, *samo*, *valjda*, *možda*, *ne* i dr. koje se u jednim gramatikama ubrajaju među priloge (zagrebački gramatičari), a u drugima među riječce (beogradski gramatičari). Isto je i s riječima *i*, *ni*, *zar*, *li*, *da*, *neka* i dr. koje zagrebački gramatičari ubrajaju među veznike, a beogradski među veznike, odnosno riječce. Zagrebački gramatičari ne poznaju riječce kao posebnu (desetu) vrstu riječi, kako to nalazimo npr. u Stevanovića, već te riječi, kako je već spomenuto, ubrajaju među priloge, odnosno veznike. Na mnogim primjerima moglo bi se pokazati da i jedni i drugi imaju pravo. Na primjer u rečenici *Kaži mi jesi li čitao ovu knjigu* riječ *li* ima značenje i službu veznika, jer vezuje dvije rečenice, a u rečenici *Imaš li ovu knjigu?* ona je upitna riječca. Takvi su i ovi primjeri: *Brat i sestra su se vratili* (*i* je veznik, jer vezuje dvije riječi): *I brat je došao* (*i* je riječca za isticanje), *Dao sam mu nešto novca neka mu se nađe pri ruci* (*neka* je namjerni veznik): *Neka me potraži kod kuće* (*neka* je zapovjedna riječca). Treba istaći da se u sadašnjem Pravopisu hrvatskosrpskoga književnog jezika upotrebljava termin »riječca« (npr. modalne riječce, riječce za tvorbu neodređenih zamjenica i složenih priloga: *ne*, *ni*, *i*, *sva*, *god*, *mu drago*, *ma* i dr.).

Takvih neslaganja ima još (npr. podjela zamjenica, podjela imenica prema deklinaciji, podjela glagola na vrste itd.). Ne upuštajući se u razmatranje što je bolje, odnosno prikladnije za školsku praksu, zadržat ću se ovaj put na razlikama u tumačenju apozicije, da na tom primjeru pokažem kolike nepotrebne smetnje u školskoj praksi stvaraju razlike u tumačenju istoga jezičnog problema u našim gramatičkim udžbenicima, makar te razlike i ne bile velike.

II

Po Maretiću (II izdanje njegove Gramatike, str. 414) apozicija je samo ona imenica koja stoji uz lično ili geografsko ime, npr. *profesor Jagić*, *grad Zagreb*. U primjerima: *ptica lastavica*, *čovjek trgovac*, *žena udovica* i sl. Maretić

ističe da od dviju imenica koje stoje jedna do druge jedna znači širi, a druga uži pojam i da ni jedna ni druga ne stoji mjesto pridjeva, ali ne kaže da imenica širega pojma ima službu apozicije prema imenici užega pojma. Mjesto imenice užega pojma može biti i lična zamjenica, npr. *A meni junaku tri tuge zadala, Žali Šarac tebe gospodara.*

U Brabec–Hraste–Živkovićevoj Gramatici (IV izd., str. 196) čitamo da je apozicija imenica koja poblize označuje drugu imenicu i slaže se s njom u padežu, npr. *učenik Ivan Pavlović, kovač Petrović, rijeka Neretva i dr.*

Stevanović u svojoj Gramatici (III izd., str. 275–276) kaže da je apozicija imenski dodatak koji znači ono isto što i ime kojemu se dodaje, pa, među ostalima, navodi i ove primjere: »Ivana bješe obrvala kostobolja, *vjerna druga svih starih pomoraca. Heroji rada*, naši rudari ulažu natčovječanske napore.« Budući da je apozicija samo drugo ime već označenoga pojma, ona se može i izostaviti, odnosno ako se upotrijebi, mora se odvojiti zarezom od imena kojemu je dodana. Prema takvu tumačenju imenica nije u službi apozicije u ovim Stevanovićevim primjerima: »Djevojka je ječam *žito* klela. *Srijem zemlja* tebi nije kriva« i dr. jer se pojmovi *ječam* i *žito*, *Srijem* i *zemlja* ne podudaraju. Tako, po Stevanoviću, nisu apozicije imenice koje označavaju titule i zvanja, npr. *profesor* Nenad Nenadović, Janko Janković, *akademik*, jer se ni u tim primjerima ne podudaraju pojmovi dviju imenica od kojih jedna određuje drugu. Između primjerâ »ječam žito« i »Srijem zemlja« i primjerâ »profesor Nenadović« i »Janko Janković, akademik« jedina je razlika ta što se imenice koje označavaju titule i zvanja odvajaju zarezom od imena kojemu su dodane ako stoje iza njega.

Babić u Školskom leksikonu (I izd., str. 13) kaže da je apozicija imenica koja se dodaje drugoj imenici da je poblize označi, te je, prema tome, samo posebna vrsta atributa (npr. rijeka Korana, ptica lastavica). Tumačeći pojam atributa, veli: »Ako je atribut imenica, onda se naziva posebnim imenom apozicija.«

U vježbenici za VII razred osnovne škole (Težak–Brigljević: Naš jezik, 1961. g.) kaže se na str. 70. ovo: »Ako se imenički dodatak koji dolazi uz vlastite imenice slaže s njima u padežu, ne zovemo ga atribut, nego apozicija.«

Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika također se indirektno dotiče pitanja apozicije u vezi s upotrebom zareza (veliko izdanje, str. 96–97, t. g, h, i, j). Jasno je zašto se tu ne daje definicija apozicije, jer tumačenje pojma apozicije predstavlja gramatički, a ne pravopisni problem, ali se ipak može zaključiti slijedeće:

1) apozicija služi kao naknadno objašnjenje već određenih pojmova, npr. *Veliki veseljak*, Mate je uvijek zabavljao svoje društvo,

2) nazivi zvanja, činova i dostojanstva jesu naknadna objašnjenja već određenih pojmova kad stoje iza imena licâ kojima pripadaju (npr. Ivan Mažura-

nić, *hrvatski ban*), odnosno neophodna objašnjenja kad stoje ispred imenica kojima pripadaju (npr. *hrvatski ban* Ivan Mažuranić).

3) bliže su atributu nego apoziciji imenice koje stoje uz druge imenice kao njihova šira oznaka (npr. *rijeka Sava*, ječam *žito*, Srijem *zemlja*, selo *Bistrica*).

Iz svega što je spomenuto vidi se da postoje razlike u tumačenju pojma apozicije. Ako se, prvo, izuzmu nazivi zvanja, činova i dostojanstva kad stoje iza imena licâ kojima pripadaju, npr. Ivan Mažuranić, *hrvatski ban*, Ivan Pavlović, *student*, jer u tim primjerima oni služe kao naknadna objašnjenja pojmova koji su već sami po sebi određeni, i ako se, drugo, izuzmu takvi nazivi kad stoje ispred imenica kojima pripadaju, npr. *hrvatski ban* Ivan Mažuranić, *student* Ivan Pavlović, jer su u tim primjerima neophodni, i, treće, ako se izuzmu imenice širega pojma u službi atributa uz imenice užega pojma, npr. *rijeka Sava*, Srijem *zemlja*, ječam *žito* i sl., onda bi kao apoziciju trebalo smatrati samo onakav imenički dodatak kojega se pojam podudara s pojmom odnosne imenice, a takav dodatak ne može biti sama imenica, već samo imenica u sintagmi. Takvo se tumačenje pojma apozicije približava Stevanovićevu tumačenju, koje je već spomenuto, ali se ipak od njega malo razlikuje.

Ako usporedimo primjere: »Triglav, najviši planinski vrh u Jugoslaviji, visok je 2863 metra« ili »Učili smo o lavu, kralju životinja« sa Stevanovićevim primjerima: »Stoji aga, gorsko zvijere« ili »Heroji rada, naši rudari ulažu natičovječanske napore«, možemo zapaziti da se u prvim dvama primjerima potpuno podudara pojam apozicijske sintagme i imenice uz koju ona stoji, dakle: »Triglav = najviši planinski vrh u Jugoslaviji, lav = kralj životinja.« Da je tu potpuno podudaranje, dokazuje i to što bismo bez ikakve štete za razumijevanje mogli izostaviti ili imenicu ili njezinu apozicijsku sintagmu. Ako to pokušamo u trećem i četvrtom primjeru, vidjet ćemo da to ne možemo, jer svaki aga nije »gorsko zvijere« i nisu samo rudari heroji rada već to mogu biti i drugi ljudi, npr. tvornički, poljoprivredni ili intelektualni radnici.

Iz tih se primjera može zaključiti da se apozicijska sintagma može potpuno samo djelomično podudarati s imenicom kojoj pripada.

Evo još nekoliko primjera potpunog podudaranja:

Kranjčevićevo rodno mjesto = Senj
Dunav = najveća naša rijeka
najdragocjeniji moj predmet = zlatni sat
najosjetljiviji dio čovjekova organizma = oko
N. N. = jedini živi svjedok propasti »Titanica«
ruža = kraljica cvijeća
konj Marka Kraljevića = Šarac
Petar Petrović = najbolji učenik u razredu.

U primjerima za apoziciju koje nalazimo u Pravopisu na str. 96, t. g) imamo djelomično podudaranje značenja apozicijske sintagme i imenice na koju se ona odnosi:

felah, seljak tužni
kostobolja, vjerna druga svih starih pomoraca
naš susjed, nadzornik pruge
otac maloga Petra, stari partizan
aga, gorsko zvižere
veliki veseljak, Mate.

Iz svega što je rečeno slijedi zaključak da službu apozicije ne može imati sama imenica, već samo imenička sintagma, koje se pojam potpuno ili djelomično podudara s pojmom imenice na koju se odnosi. Imenica bez dodatka koja stoji uz drugu imenicu da je поближе označi, npr. *rijeka Drava*, *tvornica »Drava«*, *brod »Drava«*, ima službu atributa, pa bi je trebalo i zvati imenica u službi atributa, a ne apozicija, jer ona ne služi kao naknadno objašnjenje, što je glavna karakteristika apozicije, već kao odredbenica. Kad kažemo »*rijeka Drava*«, znamo da je riječ baš o rijeci Dravi, a ne o tvornici ili brodu koji nose isto ime. Tu imenica određuje drugu imenicu, dakle ima službu atributa.

III

U vezi s upotrebom zareza uz apoziciju u Pravopisu se ne govori o tome treba li upotrijebiti zarez u slučaju kad naziv srodstva sa svojim dodatkom stoji ispred imena lica kojemu pripada, npr. *njegov brat Milan*, *naša tetka Marija*, *moj sin Zdravko* i sl. Da naziv srodstva treba odvojiti zarezom od imena lica kojemu pripada kad stoji iza njega, to je razumljivo (npr. *Milan, njegov brat*; *Zdravko, moj sin* i sl.) Ako bismo te primjere izjednačili s primjerima »hrvatski ban Ivan Mažuranić« ili »profesor gimnazije Janko Janković«, koji se navode u Pravopisu (str. 96, t. i), zarez ne bismo smjeli upotrijebiti jer nazivi tih zvanja određuju ime lica uz koje stoje, a ne služe kao naknadno objašnjenje. Ipak mi se čini da naziv srodstva koji čini sintagmu treba odvojiti zarezom od imena kojemu pripada i kad stoji ispred njega, i to u slučaju kad taj naziv i lično ime na koje se odnosi stoje ravnopravno jedan pored drugoga, tj. kad on služi kao naknadno objašnjenje ličnoga imena. Budući da lično ime u tom slučaju nije neophodno, mislim da i njega treba odvojiti zarezima, odnosno zagradom. U protivnom slučaju kad sintagma u kojoj je naziv srodstva određuje vlastito ime na koje se odnosi, zarez se ne smije upotrijebiti. Evo primjera za to!

Rečenica »Njegov brat, Milan, završio je školu« (sa zarezima ili zagradom) i rečenica »Njegov brat Milan završio je školu« (bez zareza ili zagrade) nemaju

posve jednako značenje. Prva rečenica znači da lice o kojem je riječ ima samo jednoga brata, koji se zove Milan i koji je završio školu. U ovom slučaju sintagma »njegov brat« i ime Milan stoje ravnopravno jedno pored drugoga. Druga pak rečenica znači da lice o kojem se govori ima više braće, a jedan od njih, i to Milan, a ne Marko ili Janko, završio je školu. Iako ni u prvom ni u drugom slučaju ne može nastati zabuna tko je taj Milan koji je završio školu, ipak upotreba zareza u ovoj rečenici precizno odražava našu misao. Ako pažljivo izgovorimo obje rečenice, osjetit ćemo da mjesto dva zareza u prvoj rečenici imamo dvije kratke stanke, dakle: »Njegov brat – Milan – završio je školu«, a u drugoj rečenici njih nema. Takvi su i ovi primjeri: Moj ujak, Janko, umro je mlad (jedini ujak): Moj ujak Janko umro je mlad (jedan od ujaka), Naša tetka, Marija, bila je učiteljica (jedina tetka): Naša tetka Marija bila je učiteljica (jedna od tetaka), Njezina starija sestra, Ljubica, udala se prošle godine (jedina starija sestra) : Njezina starija sestra Ljubica udala se prošle godine (jedna od starijih sestara).

Analogno navedenim primjerima zarez, odnosno zagradu trebalo bi upotrijebiti i u ovim rečenicama: »Moj otac, Zdravko, umro je mlad« ili »Moja majka, Marija, bila je domaćica«, jer su sintagme »moj otac« i »moja majka« naknadna objašnjenja imenâ uz koja stoje. No za razliku od primjerâ u kojima je upotrijebljen bilo koji drugi naziv srodstva osim naziva »otac«, »majka«, »svekar«, »svekrva«, »tast« i »punica« u navedenim primjerima ne bi se promijenilo značenje i kad bismo izostavili zarez, jer svatko ima samo jednog oca i jednu majku, odnosno može imati samo jednog svekra i svekrvu (žena) ili jednog tasta i punicu (muškarac). U nastojanju da ne bude suvišnih zareza izostavit ćemo zarez i napisati: »Moj otac Zdravko umro je mlad« ili »Moja majka Marija bila je domaćica«. Ako pak riječi »otac« i »majka« zamijenimo riječima »djed« i »baka«, zarez ne smijemo upotrijebiti jer u tom slučaju sintagme »moj djed«, odnosno »moja baka« o d r e đ u j u o kojem se djedu, odnosno baki govori (o djedu, odnosno baki po ocu ili o djedu, odnosno baki po materi), dakle: »Moj djed Stjepan bio je visoka rasta, a djed Petar niska.« To isto vrijedi i za ostale nazive srodstva koji nisu spomenuti (stric, strina, ujna, bratić, sestrična, zet, snaha, djever, zaova, šurjak, šurjakinja i dr.).

RJEŠAVANJE JEZIČNIH PITANJA U ODOSTRAŽNOM RJEČNIKU

Božidar Finka i Bulcsú László

Raznovrsne znanstvene i praktične potrebe odavna su nametale potrebu da se izradi rječnik našega jezika u kojem riječi neće biti poredane, kao obično, abecednim redom od početka, nego od kraja riječi. Zato je takav rječnik